

Nodier v Ilirskih provincah», podaja »kritični inventar« o zvezah, ki jih je sklenil, ne toliko zaradi biografskih podatkov, temveč da bi ugotovil, kaj je Nodier prevzel iz določenih lokalnih virov. Obenem Dahan poizkuša dognati kaj pomeni Ilirija v književnem ustvarjanju Charlesa Nodierja ter zanj osebno. Egon Pelikan je svoj prispevek naslovil »Francozi na Goriškem. Vojaške operacije, zasedba in uprava«, v njem pa obravnava novo nastali položaj po francoskem prevzemu Goriške, na področju državne uprave, sodstva, šolstva, vprašanju uradnega jezika, cerkve, gospodarstva in splošnih družbenih razmer. Zadnji članek, z naslovom »Sence Napoleonovega mita pri Slovencih«, je prispeval Stane Granda. Po njegovih ugotovitvah je Napoleonov mit v slovenski zgodovini povezan z avstrijsko-francoskimi vojnami konec 18. in v začetku 19. stoletja, nastajati pa je verjetno začel neposredno po koncu Ilirskih provinc. Pomen tega mita je predvsem to, da je opravil pomembno vlogo gibal družbenih sprememb.

V končni oceni je potrebno poudariti, da monografija »Napoleon na Jadranu« glede na mednarodno zasedbo in znanstveno odličnost avtorjev ter vsebinsko bogatost člankov, predstavlja temeljno delo za poznavanje Napoleonovega obdobja na Jadranu ter je obenem pomemben prispevek k raziskovanju zgodovine Napoleonovega nasploh. Samo upati je, da bo delo naletelo na zaslužen in ustrezen odmev v slovenski in mednarodni znanstveni javnosti.

Klemen Pust

Jure Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo: Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935. Ljubljana : Modrijan, 2007. 304 strani.

Sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino Jure Gašparič je z doktorsko disertacijo, ki jo je junija 2006 obranil na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, prvi v slovenskem zgodovinopisju celovito obdelal razvoj in delovanje Slovenske ljudske stranke (SLS) od uvedbe kraljeve šestojanuarske diktature leta 1929 do njenega ponovnega vzpona na oblast junija 1935, torej »eno bolj skrivnostnih poglavij« v zgodovini SLS in njenega nespornega prvaka dr. Antona Korošca, ki je tudi v tem času pokazal, da dobro obvlada »politično matematiko« (7). Slovensko zgodovinopisje je problematiki strankarskega pluralizma, programov in delovanja številnih strankarskih subjektov od ustanovitve jugoslovanske države leta 1918 do leta 1929 posvetilo že precejšnjo pozornost, le fragmentarno pa je obdelana usoda političnih strank katoliškega, liberalnega in socialističnega tabora po prepovedi delovanja političnih subjektov s plemenskim oziroma narodnim in verskim obeležjem z diktaturo. Ugotovitev, da je navedena problematika zlasti za prvo polovico tridesetih let doslej »relativno slabo raziskan del« (8) slovenske zgodovine, je v predgovoru utemeljil z navedbo skromnega števila slovenskih in jugoslovanskih zgodovinopisnih monografij oziroma piscev, ki so posvetili njenim posameznim vidikom večjo pozornost. V njem je obrazložil tudi kriterije, po kateri je monografijo smotno razdelil v pet problemsko-kronoloških sklopov, pri čemer je posebej opozoril na dejstvo, da »tako s stališča jugoslovanske notranjepolitične dinamike kot s stališča nekdanje SLS« predstavlja nastop vlade nove režimske stranke Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), v katero je vstopila tudi SLS, »večjo prelomnico kot kraljeva smrt« oktobra 1934 (10).

Monografska predstavitev položaja SLS po prepovedi delovanja v Dravski banovini oziroma jugoslovanski Sloveniji v širšem državnem okviru je bila s hevrističnega vidika zelo zahtevna naloga, kajti ob dejstvu, da obstoj strankinega arhiva ni znan, tudi osrednje strankino glasilo Slovenec zaradi ostre cenzure ni moglo biti tako pomemben vir, kot je bilo v obdobju relativne svobode tiska pred diktaturo. Tako je moral Gašparič v različnih arhivskih fondih in zbirkah, domačem in tujem časopisju, memoarski in zgodovinopisni literaturi ter drugem gradivu poiskati ustrezne podatke za čimbolj celovito osvetlitev obravnavane tematike, kar je v predgovoru ponazoril z ugotovitvijo, da je disertacija »sestavljena raznoterih koščkov«, ki jih je bilo treba smotno povezati in skrbno analizirati.

V uvodnem poglavju je Gašparič pregledno, predvsem po relevantni literaturi, nekaj vprašanj pa tudi po virih, prikazal značilnosti razvoja slovenskega katoliškega političnega tabora od konstituiranja leta 1890 do kraljeve diktature leta 1929 s prelomnico z razpadom habsburške monarhije in nastankom jugoslovanske države leta 1918. V njem je posebej poudaril, da si je katoliška SLS zagotovila »odločilen vpliv na Slovenskem že v času Avstro-Ogrske, zlasti po uvedbi volilne reforme 1907« in ga je nato obdržala tudi vsa obdobja do prepovedi delovanja leta 1929. Poudaril je, da je stranka v tem času zlasti

zaradi visoke volilne podpore »s svojimi programi in politiko... poosebljala politično voljo slovenskega naroda« (52). Za obdobje 1918–1929 je posvetil posebno pozornost oblikovanju strankinega avtonomistično-federalističnega programa glede državne ureditve ter značilnostim njene opozicijske in pozicijske politike, torej tistih vidikov delovanja SLS, ki so pomembni tudi za razumevanje njene usode po prepovedi v prvi polovici tridesetih let.

V prvem poglavju z naslovom Uvedba diktature kralja Aleksandra je Gašparič po opisu okoliščin, v katerih jo je monarh razglasil, navedel vso temeljno novo zakonodajo, s katero je prevzel oblast in omejil svoboščine. Podrobno je prikazal tudi pozitivne in kritične odmeve na Aleksandrovo diktaturo doma in v tujini. Podpoglavje o njej je sklenil z ugotovitvijo, da »je sicer bila izraz realne potrebe po konsolidaciji razmer v državi«, v svojem bistvu pa je »predstavljala avtokratsko in represivno vladavino«, ki jo je »bilo čutiti na vseh področjih življenja«. Posebej pa je omejevala politično delovanje in z omejitvijo svoboščin so »bile vse dotedanje politične stranke s svojo organizacijsko infrastrukturo usodno prizadete«. To karakteristiko kraljevega režima je v drugem podpoglavju analiziral na primeru SLS in poudaril, da »se je dotaknila tako strankinega vodstva kot njenega zadnjega vaškega zaupnika« (71–72), in to kljub dejstvu, da je njen voditelj Anton Korošec kot edini strankarski prvak postal minister v vladi šestojanuarskega režima, s čemer je napravil kralju veliko uslugo. Ugotovil je, da je uradna prepoved SLS 22. januarja 1929 pomenila le ukinitve strankinih tajništev in da se je znala naglo prilagoditi podtalnemu delovanju. Mrežo zaupnikov »na terenu« je še utrdila, še naprej pa so legalno delovale številne nepolitične organizacije katoliškega tabora (Jugoslovanska kmetška zveza, Prosvetna zveza, Jugoslovanska orlovska zveza, Jugoslovanska strokovna zveza, dijaške in akademske organizacije) ter pomembne gospodarsko-finančne ustanove. Leta 1929 je začela na Slovenskem nastajati Katoliška akcija, »ki je postala krovna katoliška organizacija« (81). Na zboru zaupnikov avgusta 1931 je bilo izvoljeno tudi novo strankino vodstvo. Za osvetlitev dejstva, da je SLS »tako kljub formalni ukinitvi živela in delovala še naprej« (81) v prvi polovici tridesetih let, so dragoceni podatki zlasti v spominih urednika Slovence Ivana Ahčina in vestniku SLS Domoljubu, ki je po vojni izhajal v Washingtonu.

V drugem poglavju Čas sobivanja s kraljevim režimom je Gašparič osvetlil, kako je SLS v pogojih diktature nadaljevala pragmatično politiko oziroma »Realpolitik«, ki je bila za stranko značilna že od preloma 1926/27. Najvidnejši izraz sobivanja z novim režimom je bilo sodelovanje njenih funkcionarjev v vladi do septembra 1931, kar naj bi preprečilo »preveliko zlo« za slovenski narod in je imelo značaj »prefinjene politične taktike« (83–84). Najbolj vidna nagrada za takšno sodelovanje je bila združitev jugoslovanskega dela Slovenije, dotlej razdeljenega na ljubljansko in mariborsko oblast, v Dravsko banovino, ki je tako, z naknadno vključitvijo tudi Bele krajine vanjo, edina med vsemi devetimi novimi največjimi upravnimi enotami zaokrožala ozemlje enega naroda. Pozitivna rezultata sta bila tudi postavitev inž. Dušana Serneca iz vrst nekdanje SLS za bana Dravske banovine in imenovanje skupine njenih privrženecv v njegov posvetovalni organ banski svet. Ban je omogočil tudi bivši SLS, da je prevzela Kmetijsko družbo in s tem dosegla pomemben uspeh v boju s tradicionalnimi liberalnimi nasprotniki. Toda udarec, ki ga je na prelomu 1929/30 doživel katoliški tabor z razpustom orlovskih organizacij ob oblikovanju Sokola Kraljevine Jugoslavije, in odločna akcija vlade proti obnovitvi starega strankarstva, sta povzročila hudo nezadovoljstvo v vrstah SLS. Njen voditelj Korošec je moral septembra 1930 »iz zdravstvenih razlogov« odstopiti, nadomestil pa ga je manj eksponirani funkcionar Sernec. Tedaj sta z imenovanjem dr. Draga Marušiča funkcija bana Dravske banovine in nato še celotni banski svet prešla v liberalne roke. Po izstopu Serneca iz osrednje vlade pred razglasitvijo oktroirane kraljeve ustave, sta vanjo vstopila liberalna voditelja dr. Albert Kramer in Ivan Pucelj, za nekdanjo SLS pa »so se začeli težki časi naporne opozicijske drž« (114).

V osrednjem poglavju (115–180) je Gašparič prikazal obdobje od obnovitve ustavnega življenja septembra 1931 do jeseni 1933, ko je SLS vodila odločno opozicijsko politiko in doživljala hude režimske udarce. Po analizi Aleksandrove oktroirane ustave je poudaril, da je v bistvu »še zmerom obstojala centralizirana absolutna monarhija«, prikrita s »pseudoparlamentarizmom« (119). Z novo volilno in društveno zakonodajo »je bila postavljena le lepa fasada, za katero je še naprej tičal režimski absolutizem« (124). Takšno »demokratizacijo« je v Sloveniji navdušeno pozdravil liberalni tabor, na drugi strani pa se je bivša SLS protestno, ob povezavi z drugimi opozicijskimi oziroma prepovedanimi strankami v državi odločila za abstinenco na prvih skupščinskih volitvah 8. novembra 1931. Gašparič je podrobno prikazal metode predvolilnega boja in analiziral rezultate volitev primerjalno s parlamentarnimi volitvami v dvajsetih letih

ter ugotovil, da je SLS z uspešno volilno abstinenco utrdila svoj položaj v opozicijskem taboru. Režim jo je zanj kaznoval z razpustom dveh njenih pomembnih organizacij, ljubljanske in mariborske Kmetijske zveze. Pozicijo starih političnih strank pa je »resno ogrozila« ustanovitev nove vsedržavne politične stranke Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD), kasneje preimenovane v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS), ki je začela delovati spomladi 1932. Bivša SLS je na to režimsko dejanje odgovorila z veliko ofenzivno akcijo, da bi pokazala »svojo nezmanjšano moč« (140). Ta je prvi višek dosegla z majskimi proslavami šestdesetletnice Antona Korošca. Gašparič je poleg osrednje prireditve v Ljubljani, »ki je bila protirežimska, proticentralistična in protiunitaristična manifestacija« podrobno prikazal tudi potek oblastno prepovedanih slovesnosti »na terenu«, za vrhunec tedanjega političnega dogajanja pa je ocenil razbitje režimskega shoda v Šenčurju, ki je za SLS »nedvomno bila nova zmaga« (154). Več organizatorjev ter protirežimskih akcij je bilo obsojenih v politično motiviranim procesu na Sodišču za zaščito države v Beogradu. Gašparič je z nekaterimi novimi dokumenti prikazal vlogo Korošca na prelomu 1931/32 kot najaktivnejšega opozicijskega politika v državi, opozoril pa je tudi na notranja razhajanja med vodstvom SLS in krščanskimi socialisti.

Novo obdobje v protirežimski ofenzivi je začela bivša Kmečko-demokratska koalicija novembra 1932 z oblikovanjem federalističnih zagrebških punktacij, pod njihovim vplivom pa so svoje državnopravne programe v obliki točk formulirale še druge opozicijske stranke, tudi SLS s t. i. Koroščevimi punktacijami oziroma Slovensko deklaracijo (31. 12. 1932). Ker gre za »izjemno pomemben programski dokument nekdanje SLS« (170), s katerim je »močno zaznamovala slovenski in jugoslovanski politični prostor« (175), ga je Gašparič natančno analiziral, prikazal pa tudi odmeve nanj v domačem in tujem časopisu ter v banskem svetu v začetku leta 1933. To največje protirežimsko dejanje, ki je sovpadalo s protisokolskim pismom katoliškega episkopata, so oblasti drastično kaznovale. Razpustile so pomembni katoliški organizaciji Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru ter konfinirale Korošca in še tri voditelje SLS. Stranka je svoje privrženice o političnem preganjanju obveščala prek tajnih okrožnic, kar kaže, da je kljub tem udarcem »še naprej delovala nadvse učinkovito« (180).

Gašparič je v četrtem poglavju obsežno prikazal tudi pot nekdanje SLS »k vrnitvi na oblast«. Prvi je podrobno opisal in prikazal pomen občinskih volitev v Dravski banovini 15. oktobra 1933, pri čemer je bila pomembna zlasti uporaba nove arhivske dokumentacije. Uvodoma je ugotovil, da te volitve v Dravski banovini zaradi udeležbe privrženec nekdanje SLS »izstopajo iz sivega volilnega povprečja šestojanuarskega režima« (188). Dejstvo da je bivša SLS dobila le četrtno glasov in le slabo sedmino občin, pomeni po režimski oceni zanj »hud udarec«, ki pa ga je JNS dosegla na javnih volitvah s političnim terorjem, nezakonitostmi in nepravilnostmi. Volilno nasilje je Gašparič tudi podrobno dokumentiral. Če pa se upošteva vse te okoliščine, ki so povzročile številne pritožbe na upravno sodišče, je SLS dosegla soliden rezultat, ki je skupaj z manifestacijo opozicijske moči v nekaterih drugih banovinah tako ustrahoval režim JNS, da se ni upal izvesti še volitev v banovinske svete. Med možnimi vzgibi za nastop SLS na teh volitvah pa je Gašparič navedel tudi željo, da pokaže pripravljenost za sodelovanje z režimom in dejstvo, da je »močan dejavnik z močno podporo v volilnem telesu« (212). S teh dveh vidikov je v naslednjih podpoglavjih s številnimi novimi dokumenti osvetlil zlasti prizadevanja Antona Korošca v razgovorih z opozicijskimi voditelji in do Aleksandrovega uboja oktobra 1934 tudi z njegovimi odposlanci, tedaj se je končala konfinacija voditeljev SLS, za vrnitev stranke na oblast ter njeno taktiko na senatorskih volitvah in petomajskih skupščinskih volitvah leta 1935. Poudarimo naj, da ta problematika v slovenskem zgodovinopisju še ni bila sistematično obdelana, iz nje pa se vidi pomembna vloga Korošca v načrtih dvora, da nepriljubljeni režim JNS zamenja z novo strankarsko koalicijo, ki bi uživala širšo politično podporo.

V petem poglavju je Gašparič obdelal še oblikovanje vlade dr. Milana Stojadinovića junija 1935, v katero je kot notranji minister vstopil tudi Korošec, ter ustanovitev nove režimske stranke Jugoslovanske radikalne zajednice iz treh bivših strank, Narodne radikalne stranke, Jugoslovanske muslimanske organizacije in SLS, ki so bile zaveznice že konec dvajsetih let. V četrtem in petem poglavju je še posebej dragocen prikaz notranjih razhajanj v SLS, ki pa jih je spretni Korošec znal zglediti tudi s podelitvijo pomembnih položajev opozicijskim politikom (dr. Marka Natlačena je postavil za bana Dravske banovine, dr. Frana Kulovca pa v vodstvo banovinske organizacije JRZ).

Gašparič je v sklepni besedi poudaril, »da je bivša SLS kljub težavam in razhajanjem prestala politično preizkušnjo prve polovice tridesetih let«. V tem obdobju je stranka kljub prepovedi delovanja

in sankcijam pokazala svojo moč »s številnimi in odmevnimi manifestativnimi akcijami ter demonstracijami«. Dejstvo, da je uspela ohraniti tudi v izjemnih razmerah in s politično taktiko, s katero je »večkrat rušila lastno programsko integriteto«, večinsko podporo v Sloveniji, je bilo pomemben dejavnik v njenih v pogajanjih z Beogradom za ponovno vrnitev na oblast. Vstopu v osrednjo vladno pa je po štirih letih opozicije sledil »posledični prevzem oblasti v Dravski banovini« (277–281). S tem je bil dosežen »končni cilj politike nekdanje SLS, kamor so se stekale vse njene idejne, državnopravne in zlasti strankarsko-politične opredelitve« in sicer »popolno obvladanje Dravske banovine, čim širše kompetence njenega upravnega aparata (in tudi banovinskega samoupravnega predstavniškega telesa op.p.), ustrezno zavarovane v urejeni in stabilni Kraljevini Jugoslaviji« (275).

Iz navedbe virov in literature se vidi, da je Gašparič preučil gradivo v petih arhivskih ustanovah v Ljubljani, Mariboru in Celju ter v Beogradu in Zagrebu, vir dragocenih podatkov je bilo 18 domačih in tujih časnikov in časopisov, uporabil pa je tudi vso relevantno zgodovinsko in memoarsko domačo in tujo literaturo. Za novo osvetlitev delovanja in politične taktike SLS, posebej njenega voditelja, ter raznolike opozicije v državi, so dragocen vir zlasti osebne zbirke pomembnih politikov. Uporaba tujega časopisja je bila dragocena za osvetlitev mednarodnih pogledov na dogajanje v Jugoslaviji. Knjiga je opremljena tudi s številnimi dokumentarnimi fotografijami.

Dr. Jure Gašparič je s svojim tehtnim monografskim delom oziroma za tisk dopolnjeno doktorsko disertacijo o delovanju SLS v letih 1929–1935, posebej tudi z vidika njene vloge v jugoslovanskem okviru, temeljno izpopolnil politično podobo Slovenije v prvi Jugoslaviji, ter pokazal, da je moral njeno moč vladajoči liberalni režim tudi v času prepovedi delovanja upoštevati kot pomemben dejavnik. Njegova bogato dokumentirana obdelava zgodovinske poti SLS v prvi polovici tridesetih let pa je tudi izziv za celovito raziskavo o njenem monopolnem oblastnem položaju v Sloveniji in njeni tehtni vlogi v jugoslovanski vladi v nadaljnjem obdobju do aprilske vojne 1941, kajti njene »taktične preudarke, pa tudi težnje... pred letom 1935 še najbolje pojasnjuje dogajanje v drugi polovici tridesetih let« (275).

Miroslav Stiplovšek

Bernard Nežmah, **Jelcinova Rusija**. Ljubljana: Umco, 2007. 192 strani. (Premiera; 68)

V knjigi Jelcinova Rusija je Bernard Nežmah prikazal Jelcinovo obdobje tako, da je uporabljal njemu dostopne vire, ki pa jih je konfrontiral z razgovori z ruskimi ljudmi, ki so po svoje doživljali to obdobje.

Avtor je v knjigi zapazil, da Jelcinova transformacija ni imela nič skupnega s komunizmom oziroma s socializmom, zakaj Jelcin je skušal uveljaviti svoj ego, kolikor so mu dopuščale razmere, pri čemer je bil seveda originalen. Njegovi prijemi so bili izrazito avtokratski, ni šlo za demokracijo, ampak za despotsko obvladovanje položaja, ki ga je nasledil po padcu komunizma. Njegovi posegi so bili do skrajnosti nedemokratični, uveljavljal jih je celo – kjer se je dalo – z oboroženo silo. Ta stran Jelcinovega avtokratskega vladanja je v knjigi dobro prikazana. Koraki, ki jih je Jelcin podvzel, so povsem identični avtokratskemu načinu vladanja v prejšnjih obdobjih Rusije. Njegove postopke lahko primerjamo s stalinskim obdobjem političnih čistk. Jelcinova vladavina je v bistvu podobna Visarionovičevi obliki vladanja. Je nadaljevanje stalinskega obdobja, prikrojenega razmeram v Rusiji. Slika je naravnost groteskna, ko vidiš, kako generali in polkovniki prevzemajo oblast. To je tragedija človeka, ki misli, da je demokrat, a je le navaden diktator.

Jelcin si je oblast popolnoma prisvojil, brez posluha za kakršenkoli demokratični dialog, menjal ministre, kot mu je odgovarjalo, enako vojaške poveljnike in upravni aparat. Opravka smo imeli s človekom, ki je pozabil, kaj je to demokratična zamenjava oblasti v tirnicah kolikor toliko demokratičnih oblik vladavine. Tu je avtor zadel bistvo v opisovanju vladanja vladajoče garniture, cele grupacije enakomislečih ljudi okoli Jelcina.

Posebej pomembno je, da je avtor svoje ugotovitve podkrepil z verodostojnimi izjavami prič, ki so po svoje doživljale avtokratski način vladanja v času Jelcina. To je velik plus knjige, ta avtorjeva objektivnost, ko je prikazoval osebnosti, ki so se uveljavljale pod Jelcinom in ki kažejo, kako močni so bili recidivi avtoritarnega partijskega mišljenja, te usedline v načinu mišljenja.